

УДК 343.13:616.89

DOI <https://doi.org/10.32782/apdp.v96.2022.11>

О. І. Тищенко

ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТНОГО СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ ЗА УЧАСТЮ ОСІБ, ЯКІ СТРАЖДАЮТЬ НА ПСИХІЧНІ РОЗЛАДИ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Постановка проблеми. Зарубіжний досвід приваблює дослідників тим, що погляд на нього «зі сторони» національної правової системи дозволяє виокремити спільні і відмінні риси, після оцінки яких можна визначити перспективні шляхи удосконалення обох правових механізмів. Власне, у цьому і полягає цінність компаративного дослідження, тому результати останнього неодноразово знаходили закріплення у працях вітчизняних та зарубіжних вчених. Порівняльно-правовий метод поширено застосовується у працях вчених з кримінального права [наприклад, див.: 1; 2, с. 53–73; 3, с. 25–31; 4, с. 11–12; 5, с. 10], втім роботи процесуалістів поступаються як глибиною, так і різноплановістю компаративного дослідження [наприклад, див.: 6, с. 91; 7, с. 13–14]. З урахуванням тенденцій у правовій науці проведення компаративного дослідження у кримінальному процесуальному розрізі не втрачає своєї актуальності. Так, звернення до процесуальних механізмів Республіки Білорусь, Республіки Казахстан, Республіки Молодова, Російської Федерації, Латвійської Республіки, Естонської Республіки зумовлене, з *одного боку*, мовною доступністю первинних джерел (нормативно-правових актів), що значно полегшує проведення ґрунтовного дослідження, з *іншого боку*, близькістю правових систем держав пострадянського простору, спорідненістю процесуальних інститутів та, як наслідок, перспективністю перейняття зарубіжних здобутків. Крім того, посилити дослідницьку цінність можна шляхом звернення до досвіду держав, не пов'язаних із розвитком радянської системи (Федеративна Республіка Німеччина, Словенія, Канада).

Метою статті є визначення особливостей суб'єктного складу кримінальних проваджень за участю осіб, які страждають на психічні розлади, на підставі аналізу кримінального процесуального законодавства вищенаведених зарубіжних країн.

Виклад основного матеріалу дослідження. У білоруському кримінальному процесі можна знайти визначення особи, що вчинила суспільно небезпечне діяння: це особа, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, передбачене кримінальним законом, в стані неосудності або захворіла після вчинення злочину психічним розладом (захворюванням) (п. 13 ст. 6 КПК Республіки Білорусь) [8], втім особливості її процесуального статусу та ступінь самостійності реалізації процесуальних прав окремо не обумовлюються. Окрім того, КПК Білорусі прямо закріплює правило про обов'язкову участь захисника особи лише у судовому провадженні щодо застосування примусових заходів безпеки і лікування (ст. 445, ч. 3 ст. 450 КПК Білорусі). Разом з тим, обов'язкова участь захисника передбачена щодо підозрюваного чи обвинуваченого, які в силу психічних вад не можуть самостійно реалізувати право

на захист (п. 4 ч. 1 ст. 45 КПК Білорусі), з чого випливає можливість застосування цього правила і в досудовому провадженні відповідної категорії справ. Окрему увагу варто приділити законним представникам осіб, щодо яких здійснюється досліджуване провадження. Разом із наданням визначення поняття законний представник¹ (п. 8 ст. 6 КПК Білорусі), білоруський нормотворець закріпив розширений перелік процесуальних прав і обов'язків, уніфікованих для законних представників підозрюваного, обвинуваченого, особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, потерпілого, цивільного позивача, детально визначивши коло осіб, які можуть (ч. 1-3 ст. 56 КПК Білорусі) та не можуть бути такими (ч. 4 ст. 56 КПК Білорусі).

Російський нормотворець наділяє особу, щодо якої здійснюється провадження із застосування примусових заходів медичного характеру, комплексом прав підозрюваного та обвинуваченого, самостійна реалізація яких пов'язується із наявністю такої можливості відповідно до психічного стану особи, встановленого з урахуванням висновку експерта чи медичного висновку (ч. 1 ст. 437 КПК Російської Федерації) [9]. Разом з тим, окремими процесуальними гарантіями є: а) обов'язкова участь законного представника, який призначається на підставі рішення слідчого чи суду з числа близьких родичів (за відсутності таких законним представником визнається орган опіки і піклування) (ч. 1 ст. 437 КПК РФ); б) визначення комплексу прав, якими наділяється законний представник, окремою нормою (ч. 2 ст. 437 КПК РФ), а повідомлення про них фіксується у протоколі (ч. 3 ст. 437 КПК РФ); в) участь захисника особи, яка стає обов'язковою з моменту винесення постанови про призначення щодо особи судово-психіатричної експертизи, якщо захисник раніше не брав участі в цій кримінальній справі (ст. 438 КПК РФ).

Процесуальне законодавство Республіки Казахстан містить низку цікавих з компаративної точки зору положень, до яких у розрізі висвітлюваного аспекту варто віднести наступні: а) особа, щодо якої здійснюється провадження із застосування примусових заходів медичного характеру, володіє комплексом процесуальних прав, перелічених у ст. 515 КПК Казахстану, за умови, що згідно з висновком судово-психіатричної експертизи цьому не перешкоджає характер і ступінь тяжкості захворювання особи; роз'яснення прав є окремою процесуальною дією, що супроводжується врученням письмового переліку на досудовому слідстві чи відміткою у протоколі судового засідання під час судового розгляду (ч. 2 ст. 515 КПК Казахстану) [10]; б) участь законного представника (ст. 75 КПК Казахстану), яким може бути не лише близький родич, але і будь-яка особа (ч. 1 ст. 516 КПК Казахстану), визнається обов'язковою лише в суді (ч. 2 ст. 516 КПК Казахстану). Втім щодо досудового розслідування аналогічна вказівка відсутня, але передбачена можливість його залучення до провадження на підставі рішення слідчого чи прокурора. Комплекс процесуальних прав законного представника визначається у нормативно закріпленому переліку (ч. 3 ст. 516 КПК Казахстану), а повідомлення про них фіксується у протоколі (ч. 4 ст. 516 КПК Казахстану); в) участь захисника

¹ Таким визнаються батьки, усиновителі, опікуни, піклувальники підозрюваного, обвинуваченого, особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, потерпілого або цивільного позивача; представники організацій, під опікою яких знаходяться підозрюваний, обвинувачений, особа, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, потерпілий або цивільний позивач (п. 8 ст. 6 КПК Білорусі).

визнається обов'язковою з моменту встановлення факту неосудності або психічного розладу особи, щодо якої ведеться провадження (ч. 1 ст. 517 КПК Казахстану). Окрім того, імперативно залучення захисника відбувається, якщо підозрюваний, обвинувачений, підсудний, засуджений чи виправданий в силу психічних недоліків не може самостійно здійснювати своє право на захист (п. 3 ч. 1 ст. 67 КПК Казахстану) або примусово направлений на стаціонарну судово-психіатричну експертизу (п. 6 ч. 1 ст. 67 КПК Казахстану). Показово, що в останніх двох випадках участь захисника визнається обов'язковою з моменту набуття особою відповідного процесуального статусу (ч. 2 ст. 67 КПК Казахстану).

У процесуальному законодавстві Республіки Молдова закріплено наступні особливості суб'єктного складу кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру: а) особа, щодо якої таке провадження здійснюється, з *одного боку*, користується правами обвинуваченого, якщо характер і ступінь захворювання не перешкоджає цьому (ч. 1 ст. 492 КПК Молдови) [11], про що здійснюється письмове повідомлення із відміткою у протоколі (ч. 2 ст. 492 КПК Молдови), з *іншого боку*, може бути визнана недієздатною у порядку кримінального судочинства за умови, що внаслідок тимчасового психічного захворювання або недоумства не здатна самостійно реалізовувати свої права і виконувати обов'язки (ч. 3 ст. 75 КПК Молдови), наслідком чого є неможливість особи самостійно користуватися процесуальними правами, реалізація яких здійснюється її законним представником (ч. 1 ст. 76 КПК Молдови); б) цілком логічним правилом варто вважати припис про обов'язкове залучення законного представника (ч. 1 ст. 493 КПК Молдови), процесуальні аспекти участі якого знайшли найбільш детальне нормативне врегулювання серед проаналізованих зарубіжних законодавчих актів. Так, законним представником може бути близький родич (батьки, опікуни чи піклувальники) або інша особа, визначена у постанові органу кримінального переслідування чи в ухвалі судової інстанції (ч. 1 ст. 77, ч. 2 ст. 493 КПК Молдови), окрім того, закон визначає коло осіб, які не можуть здійснювати функцію законного представництва (ч. 4 ст. 77 КПК Молдови). Законний представник наділений комплексом окремо перелічених процесуальних прав та обов'язків (ст. 78 КПК Молдови), крім тих, які є невід'ємними від особи (ч. 3 ст. 78 КПК Молдови) або суперечать інтересам особи (наприклад, право відмовитися від захисника) (ч. 5 ст. 78 КПК Молдови). Показово, що законний представник може тимчасово трансформувати свій процесуальний статус і бути допитаним як свідок (ч. 7 ст. 78 КПК Молдови); в) молдавський процесуальний закон, закріплюючи правило про обов'язкову участь захисника у провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру, визначає моментом, з якого починає діяти це правило, винесення постанови про проведення судової експертизи в стаціонарному психіатричному закладі щодо особи, відносно якої здійснюється провадження (ч. 1 ст. 494 КПК Молдови). Окрім того, захисник імперативно залучається до провадження в одному з трьох випадків: 1) підозрюваному, обвинуваченому, підсудному складно самостійно реалізовувати своє право на захист внаслідок психічних недоліків (п. 2 ч. 1 ст. 69 КПК Молдови); 2) до підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, затриманого застосований арешт як запобіжний захід або вони направлені на судово-психіатричну експертизу в умо-

вах стаціонару (п. 7 ч. 1 ст. 69 КПК Молдови); 3) провадження здійснюється відносно особи, нездатної усвідомлювати свої дії або керувати ними, якій інкримінується вчинення суспільно шкідливого діяння, або щодо особи, яка захворіла на душевний розлад після вчинення такого діяння (п. 11 ч. 1 ст. 69 КПК Молдови). У перших двох випадках, відповідно до нормативного визначення, така участь є обов'язковою з моменту повідомлення відповідних осіб зі сторони захисту про рішення органу кримінального переслідування про затримання, застосування запобіжного заходу, пред'явлення обвинувачення, про направлення на судово-психіатричну експертизу в умовах стаціонару (ч. 2 ст. 69 КПК Молдови).

Процесуальним законодавством Латвійської Республіки встановлені такі особливості суб'єктного складу учасників проваджень за участю осіб, які страждають на психічні розлади: а) особа, відносно якої здійснюється провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, нормативно віднесена до сторони захисту (абз. 2 ч. 1 ст. 60 КПК Латвії) [12], а комплекс належних їй процесуальних правомочностей визначається окремим положенням, відповідно до якого: 1) у разі, якщо встановлений експертом психічний стан дозволяє їй брати участь у кримінальному провадженні, вона користується всіма правами обвинуваченого, окрім можливості відмовитись від захисника і права на виступ у судових дебатах (абз. 1 ст. 75 КПК Латвії); 2) у разі, якщо підтверджений висновком експерта психічний стан особи не дозволяє їй брати участь у кримінальному провадженні, належний їй комплекс процесуальних прав реалізується через захисника (вартість послуг якого у такому разі компенсується державою) та представника (абз. 2, 3 ст. 75 КПК Латвії); б) зазначеним приписам корелюють положення, що регулюють діяльність захисника і представника такої особи: 1) участь захисника у провадженні щодо особи з психічним розладом є обов'язковою з моменту встановлення наявності психічного розладу (п. 2 ч. 1 ст. 83, ч. 3 ст. 598 КПК Латвії); 2) за умови, що особа не здатна самостійно брати участь у провадженні, обов'язковою також є участь представника, проте момент його залучення врегульовано по-різному: ч. 5 ст. 91 КПК Латвії визначає його участь з моменту порушення справи про застосування примусових заходів медичного характеру і прийняття рішення про його залучення, у той час як вже згадувана ч. 3 ст. 598 КПК Латвії пов'язує його участь зі встановленням наявності психічного розладу; 3) законними представниками можуть виступати не лише родичі чи близькі особи, але й представники відповідних організацій². Цікаво, що визначення особи, яка здійснюватиме функції представника, має відбуватися з урахуванням трьох факторів: нормативно закріпленої у ч. 2 ст. 91 КПК Латвії послідовності, можливості та бажання осіб якнайкраще захищати інтереси особи, думки останньої, якщо це дозволяє її психічний стан (ч. 3 ст. 91 КПК Латвії).

Естонське процесуальне законодавство наділяє особу, щодо якої здійснюється провадження із застосування примусових заходів медичного характеру, правами

² Представником може бути одна з таких осіб: 1) піклувальник; 2) один з подружжя; 3) мати, батько або опікун; 4) один із дідусів і бабусь, повнолітні особи – брат чи сестра, син чи дочка або інший близький родич; 5) представник такої неурядової організації, яка виконує функцію захисту прав осіб з розумовими вадами; 6) представник Сирітського суду та Суду з питань опіки та піклування (ч. 2 ст. 91 КПК Латвії).

підозрюваного та обвинуваченого, якщо їй психічний стан це дозволяє (§ 395 КПК Естонії) [13], проте не виокремлює як учасника провадження зі сторони захисту (§§ 33-36 КПК Естонії). Участь захисника визнається обов'язковою у разі, якщо особа не може через свою психічну недостатність здійснювати захист самостійно або якщо такий захист ускладнюється через наявність вади (п. 2 ч. 2 § 45 КПК Естонії). Не закріплюючи спеціальних правил залучення законного представника особи, процесуальний закон Естонії у низці випадків передбачає його участь у досліджуваному провадженні (ч. 1 § 402¹, ч. 4 § 403 КПК Естонії).

Законодавством Словенії також передбачається участь захисника у провадженні, яка стає обов'язковою з моменту подання прокурором клопотання про застосування до особи примусового психіатричного лікування амбулаторно чи із поміщенням до лікувального закладу (ч. 1 ст. 491 КПК Словенії) [14]. Спеціальних правил стосовно участі законного представника у провадженні щодо застосування примусових заходів психіатричного характеру КПК Словенії не містить, що зумовлено не відмовою законодавця від застосування такої гарантії, а тим, що функцію захисника особи, відносно якої таке провадження здійснюється, може здійснювати не лише професійний адвокат, але і законний представник – інший з подружжя, родичі за прямою лінією, прийомні діти, брат, сестра тощо (ч. 3 ст. 67 КПК Словенії). Слід зауважити, що особа, яка страждає на психічний розлад, не наділяється окремим процесуальним статусом, а вважається обвинуваченим (ч. 1 ст. 491 КПК Словенії).

У процесуальному законі Федеративної Республіки Німеччина автору не вдалося відшукати положень, які б аналогічно до наведених вище врегульовували питання визначення процесуального «балансу сил» представників сторони захисту: особи, яка страждає на психічний розлад, її законного представника та захисника. Натомість, окремі процесуальні механізми яскраво демонструють підхід німецького законодавця до вирішення досліджуваного питання. Так, у нормі, присвяченій врегулюванню питань представництва відсутніх осіб, передбачається можливість захисту інтересів відсутнього обвинуваченого як захисником, так і родичами, які не є адвокатами (§ 286 КПК Федеративної Республіки Німеччина) [15]. Щодо неповнолітніх, які страждають на недоумство, а також осіб, які мають психічні захворювання або інвалідність і недостатньо розуміють зміст права на відмову від давання показань, закріплено загальне правило про те, що свідчення від них можуть бути взяті лише за наявності їхнього бажання та згоди законного представника на проведення допиту (п. 2 § 52 КПК ФРН). У частині врегулювання участі осіб, які через власний стан або з міркувань громадського порядку чи безпеки не можуть бути присутніми під час основного судового розгляду, німецький процесуальний закон передбачає гарантію у вигляді допиту особи до основного судового розгляду уповноваженим суддею та запрошеним експертом у присутності, зокрема, захисника і законного представника, неявка яких не перешкоджає проведенню процесуальної дії (п.1, 2 § 415 КПК ФРН). З наведених вище процесуальних правил можна дійти висновку про те, що участь законного представника і захисника, будучи процесуальною гарантією і виконуючи компенсуючу функцію, не підміняє собою реалізації процесуальних прав особою, яка страждає на психічний розлад, окрім випадків, коли така реалізація є неможливою з точки зору фактичного стану особи або з огляду на ризик порушення правопорядку чи безпеки.

З викладеного вище можна виокремити такі перспективні для перейняття надбаня зарубіжних правових систем:

- застосування диференційованого підходу до визначення правомочностей, які особа може реалізувати самостійно з урахуванням фактичного стану її психічного здоров'я (Казахстан, Латвія, Молдова, Росія, ФРН);

- нормативне закріплення визначення поняття особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння (Білорусь);

- можливість обмеження процесуальної дієздатності особи, яка внаслідок тимчасового психічного захворювання або недоумства не здатна самостійно реалізувати свої права і виконувати обов'язки (Молдова);

- визнання участі законного представника обов'язковою у будь-якому провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру (Молдова) або у разі, якщо особа не може брати участь у провадженні самостійно (Латвія);

- забезпечення можливості призначення законним представником не лише осіб, пов'язаних родинними зв'язками (Словенія), але й інших, що можуть забезпечити ефективний захист інтересів особи, яка страждає на психічний розлад (наприклад, правозахисних організацій (Латвія) або організацій, що здійснюють опіку над особою (Білорусь));

- нормативне закріплення факторів, які варто враховувати під час вибору особи для здійснення представництва (черговість у законі, фактична здатність ефективно представляти інтереси, думка особи, якщо дозволяє її психічний стан (Латвія));

- врегулювання процесуального статусу законного представника окремою нормою (Білорусь, Росія) та детальне врегулювання процесуального статусу законного представника шляхом закріплення його процесуальних прав і обов'язків (Білорусь, Молдова);

- фіксування факту роз'яснення процесуальних прав у протоколі (Казахстан, Молдова, Росія);

- залучення захисника в обов'язковому порядку з моменту встановлення факту неосудності або психічного розладу особи, щодо якої ведеться провадження, а також набуття особою відповідного процесуального статусу (Казахстан), з моменту пред'явлення особі обвинувачення або призначення судово-психіатричної стаціонарної експертизи (Молдова).

Вищенаведені матеріали відображають рівень нормативного регулювання процесуальних аспектів участі особи, яка страждає на психічний розлад, щодо якої здійснюється провадження. Натомість менш поширеними є процесуальні приписи, присвячені визначенню специфіки участі у кримінальному провадженні таких осіб в якості інших учасників судочинства. У цьому контексті доцільно звернутися до висвітлення правових аспектів участі осіб, які страждають на психічні розлади, як свідків. Наприклад, процесуальний закон Канади передбачає обов'язок суду перед допитом свідка, процесуальна дієздатність якого під сумнівом через розумову відсталість, з'ясувати: а) розуміння особою природи присяги або урочистого підтвердження; б) здатність особи надавати показання, які мають доказову цінність (п. 1 § 16 Закону про докази Канади) [16]. Процесуальним законом Естонської Республіки передбачено низку особливостей допиту осіб з психічними

розладами: а) беручи до уваги психічний стан свідка, суд може призупинити його допит сторонами та допитати свідка з власної ініціативи або на підставі письмових питань, підготовлених сторонами судового провадження (п. 6 § 290 КПК Естонії); б) показання неповнолітнього, надані під час досудового розслідування, не можуть бути допущені як докази у разі, якщо він має розумові або психічні вади (абз. 3 п. 1 § 290-1 КПК Естонії). Наведені вище приклади, на думку автора, не втрачають своєї актуальності і щодо отримання показань від потерпілого, а тому, будучи перспективними напрямками удосконалення вітчизняного процесуального законодавства, мають бути враховані під час розробки і внесення відповідних змін до КПК.

Висновки. На підставі проведеного дослідження стає очевидним, що зарубіжні процесуальні механізми, спрямовані на забезпечення балансу між дотриманням прав і свобод осіб, які страждають на психічні розлади, та ефективністю досудового розслідування, у багатьох елементах співпадають, що свідчить про їхню універсальність та обумовлює перспективність перейняття останньої.

Література

1. Клименко О. В. Развитие института принудительных мер медицинского характера в законодательстве стран Европы. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія : Юридичні науки*. 2020. № 3. Т. 31(70). С. 171–175. URL: https://juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/3_2020/32.pdf
2. Беклеміщев С. О. Примусові заходи медичного характеру: кримінально-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Класич. приват. ун-т. Запоріжжя. 2017. 241 с.
3. Берш А. Я. Примусові заходи медичного характеру: правова природа та види : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса, 2017. 188 с.
4. Жук І. В. Примусові заходи медичного характеру та примусове лікування у кримінальному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Київ. нац. ун-т внутр. справ. Київ, 2009. 20 с.
5. Зайцев О. В. Обмежена осудність у кримінальному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Харків, 2006. 20 с.
6. Тетерятник Г. К. Охорона прав і законних інтересів неосудних і обмежено осудних на стадії досудового розслідування у кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2012. 226 с.
7. Говрунова А. И. Уголовно-процессуальные проблемы применения принудительных мер медицинского характера : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Краснодар, 2009. 25 с.
8. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь: от 16 июля 1999 г. № 295-З. URL: https://kodeksy-by.com/ugolovno-protsessualnyj_kodeks_rb.htm
9. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации: от 18 декабря 2001 г. № 174-ФЗ (ред. от 5.12.2022). URL: <https://www.zakonrf.info/upk/>
10. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан: от 04 июля 2014 г. № 231-V (дата обновления: 18.11.2022). URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575852&show_di=1
11. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Молдова: от 14 марта 2003 г. № 122-XV (ред. от 10.09.2022). URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=133060&lang=ru#
12. Уголовно-процессуальный закон Латвийской Республики: от 21 апреля 2005 г. // Biznesa mformācijas birojs. URL: http://www.pravo.lv/likumi/29_upz.html
13. Уголовно-процессуальный кодекс Эстонской Республики: от 12 февраля 2003 г. (ред. от 1.01.2022). URL: <https://www.juristaitab.ee/ru/zakonodatelstvo/ugolovno-processualnyy-kodeks>
14. Criminal Procedure Act (Official Gazette of the Republic of Slovenia [Uradni list RS], No. 63/94 of 13 March 1994). URL: https://www.legislationline.org/download/id/9233/file/SLOV_CPC.pdf
15. German Code of Criminal Procedure (Strafprozeßordnung – StPO). URL: https://www.legislationline.org/download/id/9178/file/GERM_CPC_en.pdf
16. Canada Evidence Act (R.S.C., 1985, c. C-5). URL: <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/c-5/page-2.html#h-137531>

Анотація

Тищенко О. І. Особливості суб'єктного складу кримінальних проваджень за участю осіб, які страждають на психічні розлади: зарубіжний досвід. – Стаття.

У статті у порівняльному аспекті проілюстровано нормативну регламентацію суб'єктного складу кримінальних проваджень за участю осіб, які страждають на психічні розлади, у кримінальному процесуальному законодавстві зарубіжних країн. Проаналізовано кримінальне процесуальне законодавство держав ближнього зарубіжжя – Білорусі, Казахстану, Латвії, Молдови, Росії, Естонії, що обумовлене близькістю правових систем держав пострадянського простору та перспективністю перейняття зарубіжних здобутків. Крім того, з метою поглиблення порівняльного аналізу, виокремлено та розглянуто особливості суб'єктного складу кримінальних проваджень за участю осіб, які страждають на психічні розлади, за законодавством Федеративної Республіки Німеччина, Словенія, Канада.

За результатами проведеного дослідження визнано придатним для перейняття досвід зарубіжних держав, зокрема, в аспектах: а) застосування диференційованого підходу до визначення правомочностей, які особа може реалізувати самостійно, з урахуванням фактичного стану її психічного здоров'я особи (Казахстан, Латвія, Молдова, Росія, ФРН); б) визнання участі законного представника обов'язковою у будь-якому провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру (Молдова) або у разі, якщо особа не може брати участь у провадженні самостійно (Латвія); в) забезпечення можливості призначення законним представником не лише осіб, пов'язаних родинними зв'язками (Словенія), але й інших, що можуть забезпечити ефективний захист інтересів особи, яка страждає на психічний розлад (наприклад, правозахисних організацій (Латвія) або організацій, що здійснюють опіку над особою (Білорусь); г) нормативного закріплення факторів, які варто враховувати під час вибору особи для здійснення представництва (черговість у законі, фактична здатність ефективно представляти інтереси, думка особи, якщо дозволяє її психічний стан) (Латвія) тощо.

Висвітлено особливості участі осіб, які страждають на психічні розлади, як свідків за кримінальним процесуальним законодавством Канади, Естонії.

Ключові слова: законний представник, захисник, кримінальне провадження, примусові заходи медичного характеру, психічний розлад.

Summary

Tyshchenko O. I. Peculiarities of the subject composition of criminal proceedings involving persons suffering from mental disorders: foreign experience. – Article.

The article illustrates in a comparative aspect the normative regulation of the subject composition of criminal proceedings involving persons suffering from mental disorders in the criminal procedural legislation of foreign countries. The criminal procedural legislation of the countries of the near abroad – Belarus, Kazakhstan, Latvia, Moldova, Russia, Estonia – is analyzed, which is due to the proximity of the legal systems of the countries of the post-Soviet space and the prospect of adopting foreign achievements. In addition, in order to deepen the comparative analysis, the peculiarities of the subject composition of criminal proceedings involving persons suffering from mental disorders, according to the legislation of the Federal Republic of Germany, Slovenia, Canada, are identified and considered.

According to the results of the research, the experience of foreign countries was recognized as suitable for adoption, in particular, in the aspects of: a) the application of a differentiated approach to determining the powers that a person can exercise independently, taking into account the actual state of the person's mental health (Kazakhstan, Moldova, Latvia, Russia, Germany); b) recognizing the participation of a legal representative as mandatory in any proceeding regarding the application of coercive measures of a medical nature (Moldova) or in the event that a person cannot participate in the proceeding on his own (Latvia); c) ensuring the possibility of appointing as a legal representative not only persons connected by family ties (Slovenia), but also others who can provide effective protection of the interests of a person suffering from a mental disorder (for example, human rights organizations (Latvia) or organizations exercising guardianship over a person (Belarus); d) regulatory consolidation of factors that should be taken into account when choosing a person for representation (law priority, actual ability to effectively represent interests, the person's opinion, if their mental state allows) (Latvia), etc.

The peculiarities of the participation of persons suffering from mental disorders as witnesses under the criminal procedural legislation of Canada and Estonia are highlighted.

Key words: legal representative, defender, criminal proceedings, coercive medical measures, mental disorder.